

Lev Ponomarjovi loeng sarjast Venemaa Hääled, Tallinnas 1. detsembril 2010

Hetkeolukorrast Venemaal

Samal ajal, kui Venemaa võimud on Lev Ponomarjovi suhtes kehtestanud viimastel aastatel mitmeid piiranguid, on tema tegevust igati tunnustatud välisriikides ning Ponomarjovil oli hea meel, et ka Eestis on teda kuulama kogunenud hulk inimesi, keda huvitavad arengud tänapäeva Venemaal, ollakse ju ikkagi naabrid.

Venemaal on administratiivse karistusena saanud tavaks inimesi vahistada ning Ponomarjov pole erand, olles seda karistust korduvalt tunda on saanud. Inimõiguste hetkeolukorrast rääkides viitas Ponomarjov, et selle eellugu peitub 90. aastate alguse Venemaal. Kui Euroopas toimusid demokraatlikud kodanlikud revolutsioonid ligi paarsada aastat tagasi, esiteks Prantsusmaal ja siis teistes riikides, jõudsid need Venemaale alles 1990-91. Senine süsteem kukkus kokku ja pärast 70 aastat totalitaarset režiimi tunnetasid inimesed esimest korda, et on vabad. Paljud hakkasid tegelema äriaga, mitmed läksid poliitikasse, aga paljud kasutasid ka oma vabadust, et tegeleda kuritegevusega.

Üsna pea hakkas oma võimu järjest laiendama ja ära kasutama ka Venemaa eriteenistus, millele polnud vastukaaluks ühtegi demokraatlikku institutsiooni. Kui ka demokraatlikes riikides Euroopas või USAs võtsid eriteenistused omale suurema rolli peale 2001. aasta terrorirünnakuid, jälgib sellistes paikades ka riik ise, et võim liialt nende kätte ei koonduks, Venemaal ei ole eriteenistustele mingeid piiranguid juba viimased 10 aastat.

Erinevalt Birmast ei valitse Venemaal siiski sõjaväeline hunta, sest riik on mitmel tasandil Euroopaga seotud ja peamiseks mõjutajaks on raha, sest pärast Nõukogude Liidu lagunemist „kogunes nii raha kui võim nende kätte, kellel pagunid“. Raha hoitakse Lääne pankades, lapsi koolitatakse Lääne koolides ja üldiselt on majanduslik avatus Euroopa ja Hiina suunal igati kasulik.

Kuigi majandus on avatud, ei ole riigivalitsemises mingit demokraatiat. Kui Lenin andis võtmepunktidenä kÄsu üle võtta sillad, telefonid ja raudteed, on kaasaegsed juhid oma võimu alla haaranud suuremad ärid, massiteabevahendid ja kõik, mis puudutab valimisi. Kremli kontrolli all on kanalid 1-4, mida ilmestab ka mõne päeva tagune Vladimir Pozneri juhtum, kui tema võimude suhtes kriitiline kõne lasti eetrisse kärbitud kujul.

Sisuliselt toimib Venemaal üheparteiisüsteem ja puudub opositsioon, kohtud ei ole sõltumatud ning pangad on hirmunud. Ärimed kummardavad Kremli ees, sest Hodorkovski juhtum on kõigil pidevalt silme ees. Selleks, et Euroopa Venemaad siiski täielikult kõrvale ei heidaks, toimub demokraatia imiteerimine, kõige ilmekamaks näiteks ongi just valimised. Kuigi ametlikult on Öiglane Venemaa opositsioonipartei, ei erine see sisuliselt Ühtsest Venemaast, mõlemad on ühtmoodi Kremliga seotud.

Ideoloogial poliitikas erilist rolli ei ole, ideoloogia muutub vastavalt sellele, kuidas käsk antakse, seega ei pea Ponomarjov Vladislav Surkovit mitte Ühtse Venemaa ideoloogiks vaid manipulaatoriks. Kui üldse mingi ideoloogia valitseb, siis on selleks konservatism, eesmärgiks on, et midagi ei muutuks ja võimu ei kaotataks. Vajadusel on tavaks isegi erinevaid probleeme lavastada, et siis näidata, kui edukalt nende lahendamise tegeletakse.

Iseloomustamaks valimistega survestamist, kirjeldas Ponomarjov Stavropolis 2007. aastal toimunud võimuvahetust. Selleks, et seni võimul olnud valitsejad jätkata ei saaks, toodi valimiste eel linna täiendavalt 150 prokuröri, et algatada kohtuasjad kõigi Öiglase Venemaa kandidaatide vastu. Linnapead ähvardati surmaotsusega, kuid tal õnnestus põgeneda Austriasse. Hetkel on siiski Austria seisukoht, et endine linnapea tuleks Venemaale tagasi saata, sest „ tegemist Kremlile lähedase isikuga, kellega midagi ei juhtu“. Lisaks on sagedane valimistulemuste võltsimine vähemalt 10-15%, uusi erakondi on keeruline registreerida, toimub pidev erakonnaliikmete survestamine ja hirmutamise, just selleks, et ei tekiks tugevat opositsiooni. Poliitiline opositsioon on surutud tänavatele, neil on võimalus koguda allkirju ja teha meelevaieldusi, kuid mitte realselt parlamendis tööd teha.

Kui hiljuti Tallinnat külastanud ajakirjanik Julia Latõnina viitas Medvedevile kui ainult Putini marionetile, siis Lev Ponomarjov pidas Medvedevi Putinist erinevat retoorikat siiski oluliseks. Kuigi tegemist tihti vaid sõnadega, kujundavad need siiski avalikku arvamust. Samal ajal pole kohtureformide puhul kahjuks siiski retoorikast eriti kaugemale jõutud, kuid positiivne on, et FSB võim on vähenenud ja suurenenud on vandekohtunike roll, kelle tegevusi on keerulisem kontrollida. Järk-järgult hakkab ka ühiskond laiemalt nõudmisi esitama ja kehtivale korrale vastupanu osutama, mis mõjutab poliitilise eliidi lagunemist. Sarnaselt Gorbatšovi aegsele perestroikale on näha, et tekkimas on parteisisesed vastuolud ja eriarvamused.

Samal ajal võiks Euroopa avaldada Venemaale hoopis tugevamat survet seoses inimõiguste rikkumisega. Ainuke organ, kellel Ponomarjovi arvates on teatav mõju inimõiguste olukorrale, on Euroopa Inimõiguste Kohus, kuhu Venemaalt laekub ka väga palju kaebusi. Mitmed Euroopa ametnikud küll kohtuvad Venemaal nii kodanikuühiskonna liidritega kui ametnikega, kuid alati eraldi ja mitte kunagi ei istuta ühe laua taha ja nii kordub see muutusteta aastast-aastasse. Ka praegu Euroopa Liidu ja Venemaa vahel koostatavas kokkuleppes ei ole eraldi inimõigusi puudutavat peatükki ning sellekohastele soovitudele oli EL ametnike vastus väga negatiivne. Eelkõige viidati sellele, et Venemaale selline peatükk ei meeldiks. Siiski peab Ponomarjov rahvusvahelist inimõiguste alast kontrolli ja teavitust väga oluliseks, sest sarnaseid probleeme ei ole ainult Venemaal, vähemal määral rikutakse inimõigusi ka Euroopas, viidates romade olukorrale.

Isikliku julgeoleku pärast Ponomarjov ei pelga ja räägib nii Venemaal kui välisriikides sarnast juttu. Tema jaoks on tegemist eluviisiga, mille valis juba noorelt ning kuigi teatav oht on, arvab ta, et näiteks Nemtsov ja Kasparov võtavad palju suuremaid riske.

Endalegi ootamatult on Ponomarjov ühes küsimuses siiski Putini ja Medvedeviga ühel nõul, nimelt viisarežiimi teemal. Lihtsustatud viisarežiim avaldaks väga suurt kasu just opositsioonile, sest Venemaal elavad inimesed näeksid reisides ka ise, et demokraatia on parim valik. Viisarežiimi lihtsustamisele eelnevalt tuleb siiski ära kaotada praegu välismaalaste liikumisvabadust piiravad nõuded.

Kuigi Tšetšeenias toimunud sündmused olid ääretult traagilised, pidas Ponomarjov neid pigem kohaliku tasandi probleemideks ja viitas Nõukogude impeeriumi rahumeelsele lagunemisele erinevalt näiteks Jugoslaavias toimunud. Jeltsini ajal likvideeriti dissidentide jälgimisega tegelenud KGB 5. osakond, piirangud sõnavabadusele olid minimaalsed, massiteabevahendid olid vabad ning aeglaselt, kuid siiski kindlalt liikus riik demokraatia suunas. Kui peale Jeltsinit oleks võimule saanud demokraadid, oleks praegune olukord Venemaal hoopis teine, kuid aastal 2000 toimus järsk muutus.

Kui Putin tuli võimule, tõusid samal ajal nafta hinnad, ühes majandusega kasvasid ka inimeste palgad, mis tekitas eksiarvamuse, et justkui juhitaks riiki kuidagi paremini. Inimesed muutusid passiivseteks. Tegelikuses korrupsioon hoopis kasvas. Hetkel on Venemaa justkui lapitekk, kus võim on seotud ärihuvide ja kriminaalidega. Sellises olukorras riik areneda ei saa, sest nii nagu nafta hinnad tõusid, nad ka langevad ja püsiv majanduslik areng on võimalik ainult demokraatlikus riigis. Millal Venemaa demokraatiani jõuab, ei tahtnud Ponomarjov ennustada, kuid märkis, et sellisteks muutusteks on vaja mingit uut katalüsaatorit nagu oli 90. aastate alguses Nõukogude Liidu lagunemine. Praegu võiks seda kiirendada majanduskriis ja avalikud protestid, kuid Ponomarjov pidas väga oluliseks, et protestid kulgeksid rahumeelselt ega muutuks vägivaldseks.

Demokraatiameelsete kodanikeühenduste tegevus Venemaal on võimalik ainult tänu Lääne rahastajate toetusele, riik selliseid organisatsioone ei rahasta. Ponomarjovi püüdlustest hoolimata ei ole organisatsioonil Inimõiguste Kaitseks õnnestunud kehtivat olukorda muuta ning poliitiliste teemade asemel tegeletakse tihti pigem sotsiaalprojektidega nagu lapsorbusid puudutav eestkostetöö või kolooniates toimuvad piinamised. Lisaks tasuta konsultatsioonidele ja soovitudele, kuidas kaebusi vormistada, suhtleb Inimõiguste Kaitseks otse ametnikega, kes tihti nende kirjadele väga põhjalikult vastavad ja kohati ka soovitudega arvestavad, seega Ponomarjovi arvates ei ole olukord Venemaal täiesti lootusetu.

Samal ajal puudub koostöö Venemaa kodanikeühenduste ja Lääne kolleegide vahel, kuigi plaanis on luua ühine Venemaa ja Euroopa Liidu kodanikuühenduste platvorm. Selline dialoogi suurendamine on ääretult oluline, sest riigijuhtide tasemel juba ollakse heades suhetes, näiteks Medvedev saab väga hästi läbi Sarkozyga. Üheks näiteks, kuidas kodanikuühendused Venemaal koostööd teevad, on 31. kuupäeva liikumine, mis praeguseks on muutunud kõige populaarsemaks opositsiooni ürituseks. Sarnaselt Ljudmilla Aleksejevale peab ka Ponomarjov oluliseks, et üritused kooskõlastataks ametnikega, sest see tagab, et osalevad ka lihtkodanikud. Mida rohkem tavainimese rahumeelsetes meelevaldustes osaleb, seda kiiremini ka demokraatia Venemaale jõuab.